

УДК 342.4(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.2.32>**І. О. Кутепов**аспірант заочної форми навчання докторантури та аспірантури
Одеського державного університету внутрішніх справ

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ

Принцип верховенства права є ключовим стрижнем конституційного ладу України та визначає спрямованість розвитку держави на шляху до утвердження демократичних стандартів і правової держави. В умовах воєнного стану його реалізація стикається з особливими перешкодами, адже необхідно поєднувати потреби національної безпеки з обов'язком дотримання прав і свобод людини. Метою цієї статті є комплексний аналіз сучасних викликів реалізації принципу верховенства права в Україні крізь призму конституційних положень, практики Конституційного Суду України, рішень Європейського суду з прав людини та стандартів Європейського Союзу. У роботі застосовано методи нормативно-правового аналізу, порівняльно-правового дослідження та функціонального підходу, що дозволило виокремити ключові проблеми й тенденції.

*У статті доведено, що основними викликами для ефективного втілення принципу верховенства права в Україні залишаються недосконалість судової системи та низький рівень довіри до суддівського корпусу, а також брак належних гарантій незалежності Конституційного Суду. Особливу увагу приділено впливу європейської інтеграції, яка вимагає гармонізації національного законодавства з *acquis communautaire* та посилення відповідності критеріям верховенства права, що є визначальними для отримання членства в ЄС. Додатковими викликами є трансформація місцевого самоврядування у межах децентралізаційної реформи та необхідність інтеграції сучасних технологій, включно з цифровими реєстрами й алгоритмами штучного інтелекту, у сферу державного управління.*

У результаті дослідження сформульовано висновок, що реалізація принципу верховенства права в Україні потребує комплексних заходів: завершення судової реформи, інституційного зміцнення Конституційного Суду, посилення ролі парламентського контролю, утвердження правової культури суспільства та узгодження внутрішніх реформ із європейськими стандартами. Наукова новизна статті полягає у системному поєднанні правового аналізу воєнного стану, реформ у сфері правосуддя та інтеграційних процесів. Практичне значення дослідження виявляється у виробленні рекомендацій для удосконалення правотворчої та правозастосовної практики з метою посилення стійкості правової системи України.

Ключові слова: верховенство права, Конституція України, воєнний стан, судова реформа, ЄСПЛ, євроінтеграція, демократичні стандарти, права людини, правова держава, цифровізація.

Постановка проблеми. Принцип верховенства права є засадничою категорією сучасного конституціоналізму, що визначає характер і межі здійснення державної влади, взаємовідносини держави та особи, а також рівень демократичного розвитку суспільства. Попри його нормативне закріплення у статті 8 Конституції України та численні роз'яснення Конституційного Суду України, практична реалізація цього принципу залишається однією з найскладніших проблем українського правопорядку.

Сучасний етап державотворення в Україні позначений двома взаємопов'язаними процесами – воєнним станом і євроінтеграційним поступом.

З одного боку, збройна агресія проти України зумовлює необхідність запровадження обмежень конституційних прав і свобод, що створює ризики порушення балансу між безпекою та свободою.

З іншого боку, курс на наближення до правових стандартів Європейського Союзу потребує послідовного утвердження принципів верховенства права, зокрема правової визначеності, пропорційності та справедливості у діяльності державних інститутів.

У цьому контексті виникає суперечність між декларованими цінностями та реальною практикою їх забезпечення. Проблематика реалізації верховенства права в Україні проявляється у кількох взаємозалежних вимірах:

- конституційно-правовому, де недостатньо ефективним залишається механізм контролю за конституційністю законів і підзаконних актів, а також відсутня узгодженість між національним і міжнародним тлумаченням принципу верховенства права;

– судово-правовому, який характеризується низьким рівнем довіри до судової системи, недовисконалістю кадрового добору суддів, затягуванням розгляду справ, а також обмеженими інструментами забезпечення незалежності суддів;

– євроінтеграційному, що потребує не лише гармонізації законодавства з *acquis* ЄС, а й формування правової культури *good governance* та прозорого публічного управління.

– цифровому, де швидкий розвиток електронного урядування, цифрової демократії та технологій штучного інтелекту ставить перед правовою системою нові виклики щодо забезпечення правової визначеності, захисту персональних даних і відповідальності алгоритмів.

Таким чином, попри високий рівень доктринального та нормативного розвитку концепції верховенства права, її імплементація в українській правовій системі має фрагментарний характер. Складність проблеми зумовлена не лише юридичними, а й політичними, інституційними та соціальними чинниками. Становлення реального механізму дії верховенства права потребує комплексного підходу, що поєднує реформу судової влади, посилення ролі Конституційного Суду України, утвердження культури конституціоналізму, розвиток громадянського суспільства й адаптацію правових стандартів ЄС до українських умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика забезпечення верховенства права традиційно посідає центральне місце у вітчизняній і зарубіжній правовій науці.

В українській юридичній доктрині принцип верховенства права досліджується у працях таких вчених, як Барабаш О. О., Гончарук В. Л., Злакоман І. М., Бабкова Т. В., Тацій В. Я., який наголошує на необхідності розуміння верховенства права не лише як формальної вимоги до законодавства, а як ціннісного орієнтиру всієї правової системи.

Барабаш О. О. визначає верховенство права як універсальний принцип, що забезпечує єдність правового простору в межах національної та міжнародної системи права.

Значна увага у науковій літературі приділяється ролі Конституційного Суду України у забезпеченні верховенства права. У цьому

контексті ґрунтовними є дослідження Шаповала В. М., Тодики Ю. М., Кампо В. М., які аналізують конституційно-правові аспекти рішень Суду щодо тлумачення змісту принципу верховенства права та його проявів у правозастосовній діяльності.

Праці цих авторів підкреслюють, що верховенство права виступає методологічним орієнтиром для всієї системи конституційного правосуддя.

Актуальним напрямом досліджень останніх років є осмислення впливу євроінтеграційних процесів і практики Європейського суду з прав людини на розвиток українського розуміння верховенства права.

Особливу увагу вчені приділяють практиці ЄСПЛ у справах «Кудла проти Польщі», що конкретизують зміст правової визначеності, пропорційності та судового контролю як елементів верховенства права.

Незважаючи на значну кількість досліджень, у науковому дискурсі залишаються актуальними питання практичної імплементації верховенства права в умовах воєнного стану, забезпечення незалежності судової влади, пропорційності обмежень прав і свобод, а також застосування принципу верховенства права в цифровому середовищі. Саме ці аспекти потребують подальшого теоретичного узагальнення та формування нових підходів до розуміння верховенства права як фундаментальної засади конституційного ладу України.

Метою цієї статті є комплексне дослідження змісту та особливостей реалізації принципу верховенства права в Україні в сучасних умовах воєнного стану та євроінтеграційного поступу; з'ясування теоретико-правових засад цього принципу, аналіз практики його застосування Конституційним Судом України та Європейським судом з прав людини, а також визначення ключових проблем і напрямів удосконалення механізмів забезпечення верховенства права в національній правовій системі, включно з викликами цифрової трансформації та судової реформи.

Виклад основного матеріалу. Принцип верховенства права є базовим для сучасного конституціоналізму та демократії. Він закріплений у статті 8 Конституції України та конкретизований у численних рішеннях Конституційного «в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Консти-

туції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується» [1].

Як зазначає Барабаш О. О., верховенство права – універсальний принцип. Необхідність загального забезпечення та дотримання верховенства права і на національному, і на міжнародному рівні визнана всіма державами-членами ООН, адже верховенство права – це одна з базових цінностей, що поділяються Європейським Союзом та його членами [2, с. 326].

Верховенство права означає пріоритетність прав і свобод людини, верховенство Конституції, а також обов'язковість правової визначеності й заборону свавілля держави. Актуальність його дослідження особливо зростає в умовах, коли країна перебуває у стані війни та водночас рухається шляхом європейської інтеграції, намагаючись наблизити свої правові стандарти до *acquis* ЄС. Теоретичні основи верховенства права в Україні пов'язані не лише з конституційними нормами, а й із розвитком національної доктрини, яка розглядає його як інтегративний принцип, що охоплює всі сфери правового життя.

Верховенство права в Україні традиційно розглядається як наріжний камінь конституційного ладу, однак його практична реалізація стикається з багатьма викликами. Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що верховенство права передбачає не лише формальну підлеглість закону, а й справедливість, рівність та повагу до прав людини. Зокрема, у рішенні від 02 листопада 2004 року у справі щодо тлумачення поняття «законодавство» КСУ наголосив, що принцип верховенства права має застосовуватися як універсальна категорія, яка пронизує все національне законодавство: «Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо» [3]. Подібні акценти простежуються й у рішенні від 01 червня 2016 року у справі про неконституційність окремих положень закону про очищення влади, де Суд підкреслив необхідність забезпечення пропорційності та справедливості при застосуванні будь-яких обмежувальних заходів: «За правовими позиціями Конституційного Суду України верховенство права, будучи одним з основних принципів демократичного суспільства, передбачає судовий контроль над втручанням у право кожної людини на сво-

боду; конституційне право людини на судовий захист є гарантією усіх прав і свобод людини і громадянина» [4].

Аналогічний підхід демонструє Європейський суд з прав людини, підкреслюючи важливість правової визначеності, передбачуваності закону та недопущення свавільних дій держави. У справі «Кудла проти Польщі» ЄСПЛ визначив, що держава зобов'язана створити такі правові й інституційні умови, які забезпечують громадянам ефективний захист їхніх прав [5]. А в рішенні у справі «Україна проти Росії (щодо Криму)» Суд акцентував, що навіть у складних міжнародних обставинах верховенство права залишається критерієм оцінки легітимності державних дій. Таким чином, верховенство права є водночас юридичною і ціннісною категорією, що виступає основою легітимності влади [6].

В умовах воєнного стану виникає проблема забезпечення балансу між захистом національної безпеки та дотриманням прав і свобод людини. Обмеження деяких конституційних прав є вимушеним кроком, однак їх пропорційність і обґрунтованість потребують постійного контролю. Європейська практика нагадує, що навіть у кризових умовах держава не може відмовитися від своїх базових зобов'язань перед громадянами. Український досвід воєнного стану стає своєрідним тестом на зрілість конституційного ладу та дієвість механізмів захисту прав людини. Наприклад, практика обмеження свободи пересування, запровадження комендантської години та обмеження свободи зібрань повинна розглядатися крізь призму пропорційності й тимчасовості.

Не менш складним викликом залишається стан судової влади. Низький рівень довіри до судів, корупційні ризики, затягування розгляду справ та політичний тиск на суддів підривають авторитет правосуддя. Судова реформа, що триває вже кілька років, має на меті забезпечення незалежності суддів і прозорості процедур їх добору. Водночас ефективність Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України залишається предметом суспільних дискусій. Важливим аспектом є також запровадження механізмів дисциплінарної відповідальності суддів, які мають гарантувати їхню підзвітність без загрози незалежності. Як зазначають Гончарук В.Л., Злакоман І.М., Бабкова Т.В., реалізація судової реформи є викликом, який вимагає комплексного підходу задля подолання існуючих перешкод і забезпечення сталого розвитку правової системи України. [7, с. 87].

Євроінтеграція відкриває для України нові перспективи, але й ставить перед правовою системою серйозні завдання. Гармонізація законодавства з правом ЄС передбачає не лише формальне приведення норм у відповідність, а й реальне впровадження європейських стандартів *good governance*, прозорості та ефективності управління [8, с. 475]. Це стосується як органів державної влади, так і системи місцевого самоврядування, яка перебуває в процесі масштабної децентралізації. Пошук балансу між унітарним устроєм держави та розширенням повноважень громад на місцях є ще одним важливим викликом для реалізації верховенства права. Конституційна реформа, що триває з 2014 року, демонструє складність поєднання цих аспектів [9, с. 52].

Окремо варто зупинитися на питаннях цифровізації. Запровадження електронного судочинства, розвиток цифрової демократії, використання технологій штучного інтелекту у сфері правосуддя та публічного управління відкривають нові можливості для доступу громадян до правосуддя й послуг [10, с. 42]. Водночас виникають ризики, пов'язані із захистом персональних даних, прозорістю алгоритмів і відповідальністю за прийняті рішення. Верховенство права в цифрову епоху вимагає не лише традиційних механізмів правового контролю, а й нових підходів до регулювання технологічних процесів. Досвід країн ЄС у сфері регулювання штучного інтелекту може стати корисним дороговказом для України.

Висновки. Отже, сучасні виклики реалізації принципу верховенства права в Україні багатопланові. Їх подолання потребує комплексних кроків: завершення судової реформи, посилення ролі Конституційного Суду як арбітра у спорах щодо конституційності законів і гаранта прав людини, формування високої правової культури громадян через систему освіти і просвітництва. Необхідним є також поступове впровадження європейських практик *good governance*, розвиток цифрової демократії та забезпечення ефективних механізмів захисту даних у цифровому середовищі. Особливо важливо, щоб усі ці заходи здійснювалися на основі широкого суспільного діалогу та за участю громадянського суспільства.

Реалізація принципу верховенства права в Україні є процесом, що залежить від внутрішньої політичної волі, зовнішніх міжнародних зобов'язань та активної позиції громадянського суспільства. Лише комплексне поєднання цих

чинників дасть змогу досягти стабільного конституційного ладу, у якому верховенство права буде не декларацією, а реальною основою життя суспільства.

Принцип верховенства права є фундаментальною засадою конституційного ладу України, що визначає межі здійснення державної влади та гарантує пріоритет прав і свобод людини. Його закріплення у статті 8 Конституції України створює нормативну основу для побудови правової держави, однак ефективність його реалізації значною мірою залежить від інституційної спроможності судової системи, узгодженості правозастосовної практики та політичної культури.

Сучасні умови розвитку української державності позначені поєднанням двох протилежних процесів – війни та євроінтеграції. Воєнний стан вимагає забезпечення балансу між необхідністю захисту національної безпеки та збереженням фундаментальних прав людини. Європейський вектор розвитку, у свою чергу, зобов'язує державу гармонізувати правову систему з принципами *acquis* ЄС, де верховенство права виступає центральною правовою та ціннісною категорією.

Практика Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини підтверджує, що верховенство права не зводиться до формальної законності, а охоплює вимоги справедливості, пропорційності, правової визначеності та гуманізму. Ці підходи формують орієнтири для подальшого розвитку національної правової системи, в якій закон має бути не лише засобом регулювання, а й інструментом забезпечення справедливості.

Цифровізація державного управління і правосуддя відкриває нові перспективи для доступу громадян до прав і свобод, але водночас породжує виклики щодо захисту персональних даних, прозорості алгоритмів і відповідальності за автоматизовані рішення. Верховенство права в цифрову епоху потребує нових підходів до регулювання технологічних процесів та переосмислення ролі держави у забезпеченні справедливості у віртуальному середовищі.

Досягнення реального утвердження верховенства права в Україні можливе лише за умови поєднання політичної відповідальності, незалежного правосуддя та активної участі громадянського суспільства. Саме комплексна взаємодія цих елементів перетворює верховенство права з декларації на практичний інструмент забезпечення демократичного врядування і стійкого конституційного порядку.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/conv#Text>
2. Барабаш О. О. Реалізація принципу верховенства права: інноваційні технології та підходи у світлі забезпечення світопорядку. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 1. С. 324–330.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#top>
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#top>
5. Рішення у справі «Кудла проти Польщі». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO2373>
6. Як ми перемогли в ЄСПЛ: аналіз рішення в справі Україна проти РФ щодо порушень прав людини в Криму. Частина 2. URL: <https://justtalk.com.ua/post/yak-mi-peremogli-v-espl-analiz-rishennya-v-spravi-ukraina-proti-rf-schodo-porushen-prav-lyudini-v-krimu-chastina-2>
7. Гончарук В. Л., Злакоман І. М., Бабкова Т. В. Роль судової реформи в побудові правової держави в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*: електронне наукове видання. 2025. № 01. С. 83–88.
8. Пікуля Т. О. Гармонізація законодавства в процесі переговорів про вступ України до Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 474–476.
9. Чукаєва В. О. Конституційна реформа та рівень нормативноправового забезпечення змін системи публічного управління в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 1. С. 48–53.
10. Русанова І. Сучасні проблеми запровадження електронного судочинства в Україні. *Публічне право*. 2021. № 3. С. 41–49.

Kutepov I. O. Modern challenges of the rule of law principle implementation in Ukraine

The rule of law principle represents the cornerstone of the constitutional system of Ukraine and determines the trajectory of the state's development towards consolidating democratic standards and the rule of law. Under martial law, its implementation faces unique challenges, as the imperative of national security must be balanced with the obligation to respect human rights and fundamental freedoms. The purpose of this article is to conduct a comprehensive analysis of the modern challenges of implementing the rule of law in Ukraine through the prism of constitutional provisions, the practice of the Constitutional Court of Ukraine, the jurisprudence of the European Court of Human Rights, and the standards of the European Union. The research applies methods of normative legal analysis, comparative legal study, and functional approach, which allow identifying key problems and trends.

*The article demonstrates that the main obstacles to effective enforcement of the rule of law in Ukraine remain the deficiencies of the judicial system and the low level of public trust in the judiciary, as well as insufficient guarantees of independence of the Constitutional Court. Particular attention is paid to the impact of European integration, which requires the harmonization of national legislation with the *acquis communautaire* and enhancing compliance with the rule of law criteria, which are decisive for obtaining EU membership. Additional challenges include the transformation of local self-government within the decentralization reform and the need to integrate modern technologies, including digital registers and artificial intelligence algorithms, into the sphere of governance.*

The study concludes that the implementation of the rule of law in Ukraine requires comprehensive measures: completion of judicial reform, institutional strengthening of the Constitutional Court, strengthening the role of parliamentary oversight, fostering legal culture within society, and aligning domestic reforms with European standards. The novelty of the article lies in its systemic combination of legal analysis of martial law, judicial reforms, and integration processes. The practical significance of the research is reflected in elaborating recommendations for improving law-making and law-enforcement practices aimed at enhancing the resilience of Ukraine's legal system.

Key words: rule of law, Constitution of Ukraine, martial law, judicial reform, ECHR, European integration, democratic standards, human rights, constitutionalism, digitalization.